

Els trobadors de Pere el Gran¹

Mariona VIÑOLAS

Institut de Llengua i Cultura Catalanes – Universitat de Girona

La figura de Pere el Gran (rei d'Aragó entre 1276 i 1285) s'associa, tot i la brevetat del regnat, amb esdeveniments cabdals per a la història catalana. Recordem, per exemple, la seva línia d'actuació política arran del casament amb Constança de Sicília, que el va perfilar com a cabdill gibel·lí, amb les Vespres sicilianes com a colofó, i des d'un punt de vista cultural, la vinculació de prop de vint anys amb Cerverí de Girona, el trobador amb més obra conservada, amb cent vint peces, majoritàriament dedicada a Pere, des del seu infantat fins al seu regnat. Tot i aquests elements ben coneguts, però, els estudiosos no han parat gaire atenció al mecenatge trobadoresc de Pere, possiblement perquè la periodització històrica dels regnats ha afavorit que no es tingués en compte que l'infant Pere ja era actiu políticament des de finals de la dècada de 1250, és a dir, en ple regnat del seu pare, Jaume I el Conqueridor. Paradoxalment, s'ha fet més atenció a la relació dels trobadors amb Jaume I, que, en alguns casos, respon als intents infructuosos de fer-lo particip de la política antifrancesa de la noblesa occitana i, en d'altres, es tracta en realitat de trobadors propers al seu fill.² Per exemple, en el seu fonamental estudi dels trobadors a la península Ibèrica, Manuel Milà i Fontanals (1966) només dedicà a Pere tres pàgines. Cal destacar, en canvi, els treballs de Martí de Riquer sobre l'obra poètica conservada de Pere el Gran (1951) i el seu paper d'incitador dels sirventesos en favor de l'alliberament d'Enric de Castella (1973), així com les aportacions dels historiadors Joaquim Miret i Sans (1908) i, sobretot, Ferran Soldevila (1995) a la documentació i el rerefons polític i cultural d'aquest període.

Stefano Asperti (1999), en esbossar un panorama complet de la lírica trobadoresca a la Corona d'Aragó, va assenyalar que l'infantat de Pere representava un punt d'inflexió en la relació amb els trobadors, que es detecta per un increment en l'activitat al seu entorn. Miriam Cabré (sobretot 1999 i 2011a) també s'ha ocupat

¹ Aquest treball s'inscriu dins el projecte de recerca finançat pel MCyT *Corpus digital de textos catalanes medievals: Eiximenis y cancioneros III* (FFI2011-27844-C03-02) de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes (Universitat de Girona). L'estudi s'inscriu i s'ha dut a terme, també, a l'empara de la beca FIDGR (2012-2015) de contractació de personal investigador novell de la Generalitat de Catalunya i és part d'una tesi en curs d'elaboració.

² Vegeu Cabré (2011b) per a una valoració dels trobadors al regnat de Jaume I.

d'aquest període, especialment per estudiar els estímuls de l'obra de Cerverí, i ha ofert un quadre general de l'entorn cultural de Pere. Faltava encara, tot i això, establir una visió de conjunt detallada de tota la lírica vinculada amb Pere. El propòsit d'aquest treball és, doncs, mirar d'identificar les obres poètiques que es produeixen en l'entorn directe de Pere el Gran i, per tant, de moment exclourem de l'anàlisi els poemes que, en parlin favorablement o de manera crítica i encara que estiguin produïts en una cronologia que s'adapta a l'infantat o el regnat de Pere, no sembla probable que s'hagin compost directament a la seva cort o al seu entorn. Així mateix, també, hem exclòs de manera provisional de l'estudi l'obra de Cerverí, la qual, pel seu volum, podria actuar com a factor de distorsió respecte de la resta de la producció coetània.

1. Fonts disponibles

Un cop establerts els límits dins els quals analitzarem l'entorn líric de Pere el Gran, ens hem de centrar en les fonts de què disposem: la documentació d'arxiu i les composicions que, de forma més o menys concloent, ens remeten a un vincle amb Pere II.

Sens dubte, el punt de partida per estudiar els trobadors vinculats amb Pere el Gran són els llibres de comptes de la Cancelleria reial, conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), i que van donar a conèixer Miret (1908), Soldevila (1995), Riquer (1951) i recentment el projecte *The Last Song of the Troubadours*.³ Es tracta d'una font excepcionalment rica en el camp dels estudis trobadorescos, però, amb tot, cal tenir present que aquests documents no donen tota la informació que voldríem. D'una banda, en aquesta època no estan registrades sistemàticament totes les despeses;⁴ a més a més, la identificació dels noms documentats amb trobadors coneguts no deixa de ser una hipòtesi; de l'altra, hi manquen per norma els motius del pagament, i l'única indicació acostuma a ser el terme «joglar». Aquesta imprecisió terminològica, que tant lamentaven Cerverí i Guiraut Riquier a les seves obres,⁵ significa, doncs, que no podem assegurar que altres noms de joglars que apareixen als registres no es puguin correspondre també

³ Miret i Sans (1908) va donar a conèixer i va publicar el registre de 1268, amb les descobertes destacades de Cerverí de Girona i Paulet de Marsella. L'any 1950 Soldevila iniciava la seva monografia sobre Pere, que s'estendria fins l'any 1962. L'obra de Soldevila (1995) recupera les notícies de Miret, però de forma més detallada, aportant informació de les fonts primàries (registres concrets, folis...) i donant noms nous, com el de Bonifaci de Castellana. Al mateix temps que Soldevila, Riquer (1951) va recopilar dades extretes de registres sense reproduir els documents, sobretot centrant-se en les figures de Peironet i Peire Salvatge, però, també, en les ja esmentades de Folquet de Lunel, i els poc coneguts Guerau d'Espanya, Guillem de Montanhagol i Dalfinet. Tots aquests registres han estat llistats, amb un regest, a *The Last Song of the Troubadours*, i s'hi ha afegit algunes referències precises sobre els registres, no presents als autors ja esmentats. Per a aquest article n'hem fet una comprovació sobre els registres ja identificats.

⁴ L'any 1283 es produeix una reforma en la gestió de la Cancelleria reial seguint el model sicilià, la qual cosa comportarà una sistematització més o menys acurada de tota la documentació àulica. La situació que analitzem aquí, però, dista de comptar amb uns registres exhaustius. Vegeu Trenchs i Aragó (1983: 25).

⁵ De manera destacada, cal esmentar la *Supplicatio* que Guiraut Riquier va dirigir al rei Alfons X de Castella, en la qual el trobador distingeix de manera clara els orígens i les funcions dels trobadors i joglars. Posteriorment, compon la *Declaratio*, on es recuperen els mateixos conceptes. Vegeu Bertolucci (1966). Pel que fa a Cerverí de Girona, també es percep aquest sentiment d'injustícia envers la seva categoria personal i professional a la composició *Pistola* (PC 434a, 2), i a *Lo vers del saig e del joglar* (PC 434a, 57), que entenem, com diu Cabré (2011a: 90) com a «un escut contra qualsevol atac al seu estatus professional».

amb els de trobadors actius a la cort de Pere.⁶ Finalment, caldria fer un buidat més exhaustiu dels documents d'aquest període, que escapa als límits d'aquest treball, ja que només unes comprovacions puntuals ens han permès, com veurem, ampliar la llista de trobadors que podrien haver format part del seguici de Pere el Gran.

El 1258, un any després que fos nomenat procurador de Catalunya, es conserva el primer registre de l'infant Pere. La major part dels esments de noms que s'han identificat amb trobadors es concentren, però, als llibres de deu anys després. Els registres que més ens interessin són el 27, 29, 33, 34, 38, 40, 46, 60, 61 de l'Arxiu reial de la Corona d'Aragó.⁷

La data més reculada per a una proposta d'identificació d'un trobador en els llibres de comptes de l'infant Pere és de l'any 1261. Martí de Riquer (1951) va suggerir, amb molta cautela, que el Peironet que hi apareix esmentat podria ser l'autor homònim d'un debat conservat amb l'infant Pere (PC 367, 2). Amb una base més segura, en els llibres de comptes de 1262, apareixen pagaments a un tal «Paulet joglar», que Soldevila (1995: 72) va identificar amb Paulet de Marselha, i que reapareix diversos cops al seguici de l'infant Pere entre abril i maig de 1268 (r. 33, f. 36v). És pertinent recordar que el 1262 va ser l'any en què Pere es va casar amb Constança de Sicília, un matrimoni de gran repercussió política i cultural, com veurem en la lírica del seu entorn.

Soldevila (1995: 196) identificava també el nom de Bonifaci de Castellana en un registre del mes de febrer de 1265. Es tracta d'un cas una mica diferent, com evidencia la importància política d'aquest senyor occità, ja que no és trobador al servei de l'infant ni rep cap pagament per aquest servei, sinó que el document testimonia que Bonifaci i Pere són convidats a dinar l'un a casa de l'altre. Soldevila (1995: 210) contempla la possibilitat d'un segon àpat de Bonifaci amb l'infant Pere i el seu entorn més immediat. En aquest darrer cas, l'aparició del nom «Bonifay» no és concloent, però podria bé tractar-se del mateix personatge.

Gràcies a la inspecció personal d'aquests registres, hem pogut identificar també un altre trobador a la llista de trobadors presents al seguici de l'infant Pere: en unes quitacions de pagaments de 1267 hi hem detectat (registre 33 en diversos folis) un «Aimeric de Belnoi», que podria identificar-se amb el conegut trobador Aimeric de Belenoi. Tanmateix, no sembla probable.

En els comptes de 1268, a finals de novembre, l'infant Pere surt de Lleida cap a Tàrrrega i Cervera per reunir-se amb el seu pare, el Conqueridor, i entre els noms que consten al seu seguici s'hi han identificat altre cop Paulet de Marsella, acompanyat de Guerau d'Espanha, un Peironet i, un altre cop, Aimeric de Belenoi. En aquest mateix registre s'havia afirmat que hi apareixia Guillem de Montanhagol, però, com ha estudiat recentment Vicenç Beltran (en premsa), el document es refereix en realitat a un Guerau de Montanhagol.⁸

⁶ Vegeu els joglars recollits a Miret (1908 i 1909), Soldevila (1995), Riquer (1951) i a *The Last Song of the Troubadours*.

⁷ Detallo en el cos del treball els registres que contenen alguna proposta d'identificació amb trobadors coneguts. Tots estan classificats com a registres del regnat de Jaume I encara que continguin els comptes de la casa de l'infant Pere. Vegeu la nota 3.

⁸ Totes les identificacions d'aquest registre 33 són propostes de Riquer (1951), inclosa la de Guillem de Montanhagol al foli 37r. La grafia abreujada, però, no coincideix amb Guillem sinó amb el nom Guerau. Agraïm a Vicenç Beltran que ens hagi deixat consultar el seu treball (en premsa), on ofereix diverses

Finalment, quan l'any 1269 l'infant Pere va fer un viatge a Toledo per tal d'arribar a un acord amb el rei Alfons de Castella contra Carles d'Anjou, la documentació indica que l'acompanyaven un Folquet, que s'ha identificat amb el de Lunel, i un Dalfinet, a més d'un Cerverí joglar (és a dir, Cerverí de Girona).

A banda d'altres documents que fan referència a Cerverí, que ja hem dit que no tractariem, el 1280 apareix un «P. Salvatge» en referència als preparatius de la Corona davant de la imminent invasió francesa, que Riquer (1973) identifica versemblantment amb el trobador Peire Salvatge.⁹ Així doncs, s'ha proposat la identificació de deu trobadors amb els noms documentats al costat de l'infant Pere, comptant-hi Cerverí. Tinguem en compte, però, per posar en context aquestes dades, que, tot i que l'obra de Cerverí retrata la cort durant una vintena d'anys, aparentment sense discontinuïtat, el trobador només apareix esmentat, a banda del viatge a Toledo, en documents el novembre de 1267, i en cinc ocasions més, el 1273, 1276, 1278, 1279 i 1280. És a dir, això ja ens suggereix un vincle més llarg que els altres trobadors, però sense l'obra conservada mai no podríem imaginar-ne l'abast.¹⁰

Així doncs, de moment comptem amb deu trobadors dels quals la documentació indica un vincle amb Pere el Gran: Cerverí de Girona, Paulet de Marsella, Guerau d'Espanya, Folquet de Lunel, Dalfinet, Peironet, Peire Salvatge, Bonifaci de Castellana i el rei Pere. Vegeu totes les propostes detallades en el quadre següent, juntament amb altres identifications que hem considerat insegures, marcades amb un asterisc.

Any	Reg.	Foli	Noms trobats	Identificació proposada	Font de la proposta d'identificació
1262	27	75v	Paulet	Paulet de Marsella	Soldevila (1995)
1265	29	62v, 65r, 66r	Bonifaci de Castellana	Bonifaci de Castellana	Soldevila (1995)
1265	29	123v	Bonifay	Bonifaci de Castellana?	Soldevila (1995)
1267	33	No identificat	Paulet joglar	Paulet de Marsella	Miret (1908)
1268	33	36v	Paulet joglar	Paulet de Marsella	Miret (1908)
1268	33	44v i 45r	Guerau d'Espanya	Guiraut d'Espanya	Riquer (1951)
1268	33	37r	*G[au] de Montanyagol ¹¹ *	*Guillem / Guerau de Montanhagol	Riquer (1951) i Beltran (en premsa)

possibles identifications, i atesta que cap dels Montanhagol en els registres de Jaume I i l'infant Pere no duu el nom de Guillem, sinó Guerau o una simple inicial G. Tot i així, la raresa del nom fa que Beltran no descarti de manera totalment definitiva una possible identificació amb el trobador o amb un familiar. Pel que fa a la qüestió del vincle amb l'infant Pere, les dades literàries que li relacionen, tot i no ser abundants ni fàcils d'interpretar, podrien ser «coherents amb l'acollida que l'Infant donava als exiliats occitans», «si atenem el fet que ell mateix es manifesta ferotgement involucrat en els conflictes del comte de Tolosa, la imatge que en resulta és més la d'un *faidit* que la d'un poeta àulic tolosà» (Beltran: en premsa).

⁹ Martí de Riquer admetia (1951: 291) haver tingut temptacions d'identificar Peironet i Peire Salvatge amb el mateix personatge. Finalment, unes dades revelades per Miret i Sans (1909: 147-152) que presentaven Peire Salvatge al servei del rei Pere, però mai en concepte de joglar, van fer que Riquer cregués convenient diferenciar-los. Sobre el perfil de Pere Salvatge com a trobador, vegeu Cabré (2011a: 33).

¹⁰ Vegeu-ne el comentari a Cabré (2011a: 30-33), on es llisten també els treballs de Riquer que van fer conèixer aquesta documentació.

¹¹ Riquer (1951) ho transcriu com a *G^o Montanhagol* (Guillem de Montanhagol), i d'aquí s'origina la confusió amb el nom del trobador.

Any	Reg.	Foli	Noms trobats	Identificació proposada	Font de la proposta d'identificació
1268	33	57v	Peyronet juglar	Peironet	Riquer (1951)
1268	33	32r, 39v	Aimeric de Belnoi	Aimeric de Belenoi	Nova proposta
1269	34	57v-71r	Dalfinet, Folquet, Cerverí [o Serverí]	Dalfinet, Folquet de Lunel, Cerverí de Girona	Miret (1908) i Riquer (1951)
1280	46	28v	Petro, ioculatorinostro	Peire Salvatge ¹²	Riquer (1951)
1283	60	100	*Pedro juglar	*Peire Salvatge	Riquer (1951)
1283	61	117v	Pere Salvatge	Peire Salvatge	Riquer (1951)

L'altra font amb què comptem per mirar d'establir la presència de trobadors a l'entorn de l'infant Pere és l'anàlisi interna de les composicions. Recollim i comentem aquí les propostes de la crítica anterior, i incloem altres peces que creiem que es poden situar en aquest ambient. A partir de la bibliografia prèvia (partiem de 13 composicions), hi hem afegit 1 de més, com a proposta molt temptativa. Com hem esmentat, recollim en aquesta llista només les peces que ens sembla que presenten indicis clars d'haver estat compostes a l'entorn de Pere el Gran i n'excloem l'obra de Cerverí de Girona per la distorsió que el seu extern corpus líric exerciria sobre l'anàlisi.

Ordenades cronològicament, segons les propostes dels editors i en uns pocs casos segons les dades que oferim en aquest article, les peces que es poden relacionar amb l'entorn de Pere el Gran se situen en alguns dels moments més importants en la seva trajectòria política, tal com justificarem a l'apartat següent. Vegeu-ne la llista:

- Abril 1265-febrer 1266: *L'autrierm'anav'ab cor pensiu* (PC 319, 6), de Paulet de Marsella.
- Octubre 1268: el debat de l'infant Pere, *Can vey En Peyronet ploran* (PC 322b, 1) i Peironet, *Major pasor hagués l'altr'an* (PC 367, 2).
- 1269-1270 (1268?): *Ab marriment et ab mala sabensa* (PC 319, 1), de Paulet de Marsella.
- 1269-1272 (1272-1273?): *Al bo rei qu'es de pretz car* (PC 154, 1), de Folquet de Lunel.
- 1276: *Leu chansonetam'er a far* (PC 225, 6), de Guillem de Montanhagol
- 1276-78: *La valors es grans e l'onors* (PC 309, 001), *Reys rix romieus mas man milhors* (PC 309, 2), *Al bo seignor d'Arago* (PC 309, II), *Al noble rei aragonès* (PC 309, III) i *Si tot non es enquisitz* (PC 309, V), d'At de Mons.
- 1285: El debat *Seigner, reis qu'enamoratx par* (PC 357, 1), de Peire Salvatge, i *Peire Salvagg', en greu pesar* (PC 322b, 2), del rei Pere.
- 1285: *Valens seigner, reis dels Aragones* (PC 317, 1), de Paul Lanfranc de Pistoia.

¹² De Pere Salvatge hi ha altres notícies, ordres de pagament i concessions, que van des del 1283 fins 1287, però Riquer (1951) no n'especifica la referència.

2. Anàlisi del corpus

Comencem per constatar que no hi una correspondència exacta entre els trobadors que apareixen documentats al costat de Pere el Gran i aquells que componen poemes al seu entorn. Les dades fins ara desplegades ens mostren 12 trobadors amb probable relació amb l'entorn de Pere el Gran, dels quals 10 han aparegut en algun moment o altre en documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i 9 tenen obra que es pot relacionar amb l'infant.

Trobadors	Trobadors documentats	Trobadors amb obra
At de Mons		x
Bonifaci de Castellana	x	
Cerverí de Girona	x	x
Dalfinet	x	
Folquet de Lunel	x	x
Guillem de Montanhagol	x*	x*
Guiraut d'Espanya	x	
Paul Lanfranc de Pistoia		x
Paulet de Marsella	x	x
Peire Salvatge	x	x
Peironet	x	x
Pere II	x	x

Els primers indicis d'una activitat trobadoresca a l'entorn de Pere el Gran són l'aparició de joglars, entre els quals Riquer (1951) va destacar Peire per la coincidència amb el nom de l'interlocutor del debat poètic amb l'infant. Si descomptem aquesta identificació incerta, Paulet de Marselha és el primer trobador documentat, poc abans del casament de Pere i Constança de Sicília, i compta, a més, amb algunes peces on esmenta l'infant. La primera, datada per Isabel de Riquer (1979-1982) entre 1265 i 1266, és *L'autrier m'anav'ab cor pensiu* (PC 319, 6), una pastorel·la en la qual retreu a Carles d'Anjou que vulgui arrabassar el tron a Manfred, així com el despotisme amb què governa sobre els provençals. De forma antitètica, l'infant Pere és presentat com l'esperança d'aquest poble oprimat, i se li encomana la tasca de restaurador del comtat de Provença, mentre que el seu pare hi apareix com un rei poc preocupat per les qüestions del Migdia francès. Poc després, Paulet reapareix al costat de l'infant Pere el 1268 en els documents de la Cancelleria, en una relació de pagaments del seguici que acompanyava l'infant de València a Barcelona. En aquests anys, també se situa el seu poema *Ab marriment et ab mala sabensa* (PC 319, 1), última peça datable de Paulet, sobre la qual tornarem de seguida i que tracta de l'empresonament de l'infant Enric de Castella a mans de Carles d'Anjou, el 1268, després de la batalla de Tagliacozzo, un fet que sembla que va somoure la societat del moment.

Del 1268, segons proposta de Riquer (1951), és el debat de l'infant Pere i Peironet (*Can vey En Peyronet ploran*, PC 322b, 1; i *Major pasor hagués l'altr'an*, PC 367, 2). En aquesta època, un dels focus de conflicte més actius és la rebel·lió dels nobles contra la corona, tot i que l'infant no es convertirà en objectiu principal dels atacs de la noblesa fins més endavant. L'episodi que es descriu en aquesta peça, també segons Riquer, s'originà arran de la mort del comte Àlvar d'Urgell (el març de 1268) i de la divisió del seu llegat, així com del deute sufragat pel rei Jaume amb l'aspiració de

cobrar part de l'herència. Al conflicte, protagonitzat pels Foix, els Cardona i el rei, s'hi afegeix en última instància l'infant Pere, a petició del seu pare.¹³ Ara bé, la disputa per les terres urgellenques, tot i ser el centre de la composició, sembla quedar en segon pla per deixar en primer pla la cortesia de l'infant, que es preocupa per l'amor tant o més que per les qüestions bèl·liques. La intervenció de Peironet evidencia les qualitats de l'infant Pere com a gran senyor, valerós en el terreny de combat, però l'intercanvi acaba fent èmfasi en un retrat de Pere com a cavaller cortès, com addueix Cabré (2011a: 163). La rebel·lió de la noblesa i la cortesia de l'infant Pere són dos temes que reapareixen a la lírica de Cerverí, però no sembla que hagin deixat cap més rastre en la resta de producció conservada de l'entorn de Pere.

El tema antiangeví es reprèn, en canvi, en els poemes de trobadors documentats al seguici de l'infant Pere en aquests anys, sobretot aquells que l'acompanyen durant el viatge a Toledo per reunir-se amb Alfons X i establir un front comú contra Carles d'Anjou. És un dels motius recurrents en la lírica que compon Cerverí en aquest moment, però amb un caire força semblant reapareix en els poemes coetanis de Paulet de Marselha i Folquet de Lunel. Entre els fils conductors d'aquesta lírica política destaca la queixa per la situació d'Enric de Castella, com a excusa per censurar el seu carceller, tema central de tres peces dels trobadors esmentats: *Ab marriment et ab mala sabensa* (PC 319, 1), de Paulet de Marsella; *Al bo rei qu'es de pretz car* (PC 154, 1), de Folquet de Lunel; i també *Pus li rey laxon la ley* (PC 434a, 52) de Cerverí de Girona.¹⁴ Les tres són molt diferents, tant en l'aspecte formal com en l'enfocament, però hi podem detectar semblances que les agermanen i que suggereixen un origen a l'entorn de Pere. En primer lloc, els retrets a Castella, de vegades embolcallats de lloança al rei Alfons, ja que tant Paulet com Folquet presenten el rei castellà com un monarca de noblesa exemplar, assenyat i amb coratge, però, a mesura que avancen les composicions, les recriminacions es fan evidents:

Recrezensa faran e volpilhatge
tug l'espanhol, silh que son de paratge,
si-n breu de temps no fan tal vassallatge
don sion ric
e paupresilh que tenon pres N'Enric.
(PC 319, 1)

Isabel de Riquer (1979-1982: 188), que ja apunta la relació entre els sirventesos de Paulet, Folquet i Cerverí, data la peça de Paulet abans de la mort de Conradí, el 29 d'octubre de 1268, perquè no se'n fa ressò, és a dir en un moment proper a la documentació del trobador a l'entorn de l'infant Pere, cap al qual apunten també en certa manera l'esment a l'herència de Conradí i la demanda als senyors peninsulars. Que la lloança a Alfons no indica que els poemes fossin compostos al seu entorn, es

¹³ L'infant Pere es va mantenir en un segon pla durant bona part del conflicte, però al setembre de 1268 el rei Jaume va demanar ajut al seu fill, tal com prova el foli 103 del registre 32: «En aquest dia (5 setembre de 1268) anà el Senyor Infant, après dinar, al Senyor Rey a Barcelona a la Guerra d'Urgel» (Cluzel 1957-1958: 350) addueix aquest document com a prova que el poema se situa en aquesta data i amb el rerefons de la guerra d'Urgell. L'atestació del registre datat del mateix any que situava el trobador en l'entorn de l'infant Pere.

¹⁴ Vegeu Riquer (1973), Isabel de Riquer (1979-1982), Tavani (2004) i Cabré (2011a).

fa evident per la palesa manca de voluntat del rei castellà per dur a terme allò que els trobadors demanen, és a dir alliberar el seu germà.

Aquesta és una consideració a tenir en compte a l'hora d'interpretar el poema de Folquet de Lunel, datat per Giuseppe Tavani (2004: 8) a final de 1272 i començament de 1273, encara que la lloança a Alfons de Castella s'hi dilati al llarg de tota la composició. Com Paulet i Cerverí, també Folquet acaba formulant, a la sisena estrofa, la demanda d'alliberament del seu germà i, com Cerverí en el poema esmentat, compara els mèrits del rei castellà als del rei Jaume i als del seu fill, l'infant Pere. És precisament aquesta comparació, en què manifesta que la cort catalana no disposava dels mateixos recursos i poder que la castellana, que ha portat Tavani a situar aquest poema després de l'estada a l'entorn català:

Mais un rei no-ls ai contrapar
de largueza, s'agues tan bo
poder, cum elh a, de donar:
so es lo francx reis d'Arago,
qu'a tan son cor en valor, qu'elh faria
pauc tot lo mon, a complir lo talan
qu'a en donar; e dari'atretan
cum hom del mon don Peire, s'o avia.

(PC 154, 1)

Ara bé, Cabré argumenta que un passatge similar en el poema de Cerverí de Girona, un trobador vinculat de manera evident a la cort catalana, fa recaure la responsabilitat de resoldre aquesta situació en «reis més poderosos que inhibint-se'n es cobreixen de vergonya» (Cabré 2011a: 175-176). És un motiu que sens dubte s'origina a l'entorn de l'infant i que situa la lloança d'Alfons en una perspectiva clarament útil als interessos de Pere, tant en el cas de Cerverí com en el de Folquet. Per tant, bé podria ser que l'estada d'aquest darrer trobador en terres catalanes fos més llarga o que la composició del poema fos anterior.

Aquesta mena de lírica sembla que correspongui, doncs, amb els inicis de la política antiangevina de Pere i la seva progressiva consolidació com a cap gibel·lí. Bonifaci de Castellana, també esmentat a la documentació d'aquesta època, no es pot considerar pas un contacte poètic, i menys un trobador de Pere, però sí un testimoni coetani que l'ús de la lírica com a eina política era ben present a l'entorn de l'infant i que aquest havia iniciat els contactes amb el bàndol antiangeví.¹⁵ Tot i que cap de les seves tres peces conservades (datades entre 1254 i 1262) fa esment a l'infant Pere, sí que fan referència al seu pare, Jaume I, censurant-lo per permetre que Carles d'Anjou actuï impunement. L'atac al comte de Provença és un clar leitmotiv en les tres peces de Bonifaci, i Soldevila (1995: 210) creu que el trobador podria ser «una mena d'agent d'enllaç entre els enemics de Carles d'Anjou», la qual cosa justificaria tant la bravor de les seves paraules com les trobades amb l'infant Pere. Així doncs, tot i que no hi ha una connexió literària directa, l'obra de Bonifaci està en sintonia amb l'entorn més directe de l'infant Pere i amb els propòsits que hem atribuït a Paulet o Folquet.

Durant l'infantat de Pere també apareixen al seu costat Dalfinet i Guerau d'Espanha. Si el Dalfinet documentat és el trobador d'aquest nom, l'única peça

¹⁵ Sobre aquest aspecte, vegeu Wieruszowski (1971).

conservada no té relació aparent amb la Corona d'Aragó i, a més, la cronologia que va proposar Guida (1979) més aviat dificulta la identificació. D'altra banda, el nom poc comú convida a no excloure la identificació sense més dades. La seva condició de «trobador de Pere», doncs, presenta dubtes. Finalment, per a Guerau d'Espanha, Riquer (1951) proposa de manera molt dubitativa la identificació amb el cèlebre trobador de danses, potser pel fort caràcter angeví de l'obra conservada. En aquest cas, però, tant la xarxa de corts que freqüenten els trobadors vinculats a Pere com l'èxit de les danses a la cort catalana, datable precisament en aquesta època, suggereixen la possibilitat d'explorar-la en comptes de descartar-la d'entrada.

Després de l'accés al tron de Pere, trobem encara alguns poemes, de to força diferent, amb un marcat caire moral o pedagògic. El gruix d'aquesta producció correspon als poemes d'At de Mons, que Fabrizio Cigni (2012) va datar entre 1276 i 1285, ja que en totes les peces hi ha referències a Pere com a rei: *La valors es grans e l'onors* (PC 309, 1), *Reys rix romieus mas man milhors* (PC 309, 2), *Al bon rey senhor d'Arago* (PC 309, II), *Al noble rei aragones* (PC 309, III) i *Si tot non es enquisitz* (PC 309, V). La nostra proposta és reconduir-les vers l'any 1276, o poc més tard, i entendre-les com a lloances a un rei Pere que ha accedit al tron molt recentment. Val a dir que és un tema que Cabré (2011a: 295-96), i anteriorment Coromines (1988), havien detectat a l'obra de Cerverí.

Totes les peces d'At de Mons se situen en l'àmbit del regiment de prínceps, que la lírica contemporània de Cerverí també conrea abundantment, però més específicament hi detectem una sèrie de consells propis de l'inici d'un regnat. Les admonicions i bons desitjos, com veurem, orbiten a l'entorn de poder acabar allò que es comença, de no desviar-se del camí recte i de dedicar-se al servei de Déu. En totes aquestes composicions, el rei Pere és presentat com a exemple de virtuts i mèrit, però els bons desitjos de govern que acompanyen en alguns casos el retrat ideal fan sentit plenament com a rei novell, en un moment de canvi i d'inici. Comencem amb les formulacions més deixatades. En els versos que precedeixen l'endrea final al rei d'Aragó de la llarga exposició moral de *Si tot non es enquist*, el trobador resumeix les qualitats que cal adquirir per poder-les aplicar quan es presenta l'ocasió («car estiers hom no val / tan can n'aura poder»): podem interpretar que Pere finalment té poder per aplicar totes les seves virtuts, però no s'afirma de manera explícita. At comença *Al noble rei aragones* amb una llarga lloança del rei Pere i es clou amb una reflexió sobre la necessitat d'acabar bé allò que es comença: no ho aplica directament al rei, però sí que li recomana que es dediqui des d'aquell moment a servir Déu («vulhatz derenan espleitar / en la fe de Dieu enantir»). Vegem uns exemples més concrets, sintètics i recurrents (els hem marcat en negreta):

Merce clam a nostre senhor
Dieu Jesu Crist, per sa virtut,
senher, que tostemps vos aiut
ad acabar tot can vulhatz.
(PC 309, 2, v. 18-21)

Reys d'Arago, senher on pretz se mier,
Vos voletz be so que hom vos profier,
Doncx ja de **Dieu** que tant es grans e fortz
Servir no-s vir vostre valens esfortz.
(PC 309, 1, v.35-38)

Els motius són molt propers, doncs, a algunes de les fórmules emprades per Cerverí de Girona:

E·l rey Peyre ses tort a dreit regnar
e **començar e fenir** ses sen va.
(PC 434, 15)

Deus prech que·l rey Peyre **laix ben fenir,**
que començan lo vey gen enantir.
(PC 434a, 9)

No semblen, en conjunt, la mena de consells que es puguin plantejar en un moment més avançat del regnat, i menys amb aquesta persistència. Destaquem també la semblança en la formulació que, més enllà de l'ús de llocs comuns, indica una certa homogeneïtat en la producció poètica a l'entorn de Pere, atenta a les seves necessitats en cada etapa: és el mateix element que hem destacat en els poemes que exigien l'alliberació d'Enric de Castella.

Arribats a aquest punt, ens preguntem si també es podria situar aquí *Leu chansoneta m'er a far* (PC 225, 6), l'únic poema de Guilhem de Montanhagol que conté un aparent elogi de Jaume I:

Al valen rey que·s fa lauzar
d'Arago, chanso, te y ta via,
qu'elh es reys que sap ben regnar,
vas Dieu, sapcha·l reys gardar,
que Dieus e pretz son d'aitan par,
qu'ades los pert **qui·s ne desvia.**
(PC 225, 6)

Ricketts (1964: 82), seguint Coulet (1898), ja comentava la manca de referències internes per poder datar l'obra i proposava dubitativament de situar-la entre 1242 i 1250, en ple regnat de Jaume I. Amb tot, l'absència de lloances al Conqueridor en la resta de l'obra del trobador i la formulació de l'elogi reial, força en consonància amb les comentades anteriorment, fan que repensem, de manera molt hipotètica, aquesta proposta. La peça en qüestió podria ser un altre consell per al nou rei Pere, desitjant-li que no es desviï del bon camí, tal com li auguraven At de Mons i Cerverí. La coincidència textual amb el grup de poemes que hem comentat podria suggerir aquest context per al poema de Montanhagol, tot i la dificultat a conciliar la datació amb la resta de la seva obra i les incògnites que queden sobre la seva relació amb la Corona d'Aragó, tal com exposa Vicenç Beltran (en premsa).

En valorar en conjunt els trobadors documentats i les peces conservades veiem que el panorama confirma una represa del mecenatge trobadoresc en el moment en què Pere el Gran inicia una activitat pública política, sobretot internacional, després del matrimoni amb Constança de Sicília. Alhora, en superposar les dades documentals i literàries, el resultat convida a pensar que hi ha un gruix, potser important, de poesia perduda. D'altra banda, pel que fa a la part conservada, es poden discernir algunes tendències, si més no temàtiques, com hem vist. Els poemes que hem examinat fins ara reforcen, sens dubte, el punt d'inflexió que representa el pas de Pere el Gran d'infant a rei en la lírica del seu entorn, que Cabré (2011a) va fer evident per a l'obra de Cerverí. En primer lloc, a l'època d'infant, la poesia conservada que hem pogut identificar és íntegrament de caire polític amb un caràcter fortament antiangeví, amb

temes i motius recurrents, com hem il·lustrat a propòsit de l'empresonament d'Enric de Castella. En segon lloc, després de l'accés al tron, desapareix la poesia política i pren el seu lloc una lírica de caire pedagogicomoral amb temes de regiment de prínceps, com evidencia el corpus d'At de Mons, que hem pogut situar poc després de l'inici del regnat de Pere el Gran, ben en consonància amb el de Cerverí en aquesta època. I en totes dues èpoques, les obres conservades suggereixen un paper actiu de Pere com a mecenes, ja que la seva trajectòria política marca unes pautes en la lírica, a les quals ell mateix col·labora com a trobador.

L'excepció, és clar, és la lírica provocada pel conflicte bèl·lic amb la corona francesa, els últims exemples de lírica composta pels «trobadors de Pere», altre cop amb participació del monarca. En primer lloc, la preparació de la defensa davant la invasió francesa de 1285 emmarca un altre debat en una situació crítica, entre Peire Salvatge i el rei Pere el Gran (*Seigner, reis qu'enamorz par*, PC 357, 1; i *Peire Salvagg', en greu pesar*, PC 322b, 2). En aquest intercanvi, el rei evidencia el caràcter croat de l'enfrontament (la imatge dels penons amb la flor de lis és la imatge més evident), demana ajut a les terres en altres temps aliades i es lamenta de la usurpació de Carles de Valois (nebot seu, fill de Felip III i d'Isabel d'Aragó) en fer-se dir rei d'Aragó. Sobten, però, un altre cop, els darrers versos del rei, propis d'una requesta d'amor típica, on el rei es lamenta de no tenir l'amor de la seva dama, que li serviria de cuirassa. Peire Salvatge anima el rei que, enamorat, pot derrotar aquell exèrcit de flors blanques (seguint amb la imatgeria iniciada pel rei).

Finalment, hem de concloure amb *Valens seigner, reis dels Aragones* (PC 317, 1), de Paul Lanfranc de Pistoia. La peça, l'únic sonet en occità, destaca per ser també l'única del trobador italià escrita en occità i possiblement feta des de Catalunya mateix. La peça se situa en el període de la invasió francesa de Catalunya, però ja en el moment de la retirada de les tropes franceses amb el rei Pere encara viu. Kleinhenz (1971) va datar la composició de la peça el mes d'octubre de 1285, ja que les tropes es retiraven el 30 de setembre i el rei Pere moria la nit del 10 a l'11 de novembre. Aquesta és, doncs, la darrera composició coneguda de l'entorn del rei Pere, l'últim fruit de la seva activitat complementària com a trobador i mecenes.

Bibliografia

- ANGLADE, Joseph (1973): *Le Troubadour Guiraut Riquier. Étude sur la décadence de l'ancienne poésie provençale*. Ginebra: Slatkine Reprints.
- ASPERTI, Stefano (1999): «I trovatori e la corona d'Aragona». *Mot so raso*, 1, p. 12-31.
- BELTRAN, Vicenç (en premsa): «Guilhem de Montanhagol, faidit?»
- BERTOLUCCI, Valeria (1966): «La Supplica di Guiraut Riquier e la Risposta di Alfonso X di Castiglia». *Studi Mediolatini e Volgari*, 14, p. 10-135.
- BOUTIÈRE, Jean; SCHUTZ, Alexander H. (1964): *Biographies des troubadours. Textes provençaux des XIIIe et XIVe siècles*. París: Nizet.
- CABRÉ, Miriam (1999): *Cerverí de Girona and his Poetic Traditions*. Londres: Tamesis.

- CABRÉ, Miriam (2011a): *Cerverí de Girona: un trobador al servei de Pere el Gran*. Barcelona; Palma de Mallorca: Universitat de Barcelona; Universitat de les Illes Balears.
- CABRÉ, Miriam (2011b): «Trobadors i cultura trobadoresca durant el regnat de Jaume I». In: FERRER MALLOL, M. Teresa (ed.): *Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*. Barcelona: IEC, p. 921-938.
- CIGNI, Fabrizio (2012): *Il trovatore n'At de Mons*. Pisa: Pacini Editore.
- CLUZEL, Irénée (1957-1958): «Princes et troubadours de la maison royale de Barcelone-Aragon». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 27, p. 321-373.
- COROMINES, Joan (1988): *Cerverí de Girona. Lírica*. 2 vol. Barcelona: Curial.
- COULET, Jules (1898): *Le Troubadour Guilhem Montanhagol*. Tolosa de Llenguadoc: Privat.
- GEC (1970-1983) = *Gran Enciclopèdia Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- KLEINHENZ, Christopher (1971): «Esegesi del sonetto provenzale di Paolo Lanfranchi». *Studi e problemi di critica testuale*, 2, p. 29-39.
- The Last Song of the Troubadours: Linguistic Codification and Construction of a Literary Canon in the Crown of Aragon (14th-15th centuries)*: <http://icalia.es/troubadours/ca/diplomatari>.
- MILÀ I FONTANALS, Manuel (1966): *De los trovadores en España, Obras de Manuel Milà y Fontanals*. Vol. II. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- MIRET I SANS, Joaquim (1908): «Viatges de l'infant en Pere, fill de Jaume I». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 18, p. 171-185, 203-212.
- MIRET I SANS, Joaquim (1909): «Notes biogràfiques d'en Pere Salvatge y Fr. Romeu Sa Bruguera». In: *Congrés d'història de la Corona d'Aragó dedicat al rey en Jaume I y a la seva època*. Barcelona : Stampa d'en Francisco Altés, p. 147-152.
- RICKETTS, Peter T. (1964): *Les Poésies de Guilhem de Montanhagol, troubadour provençal du XIIIe siècle*. Toronto: Pontifical Institut of Medieval Studies.
- RIQUER, Isabel de (1979-1982): «Las poesías del trovador Paulet de Marselha». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 38, p. 133-205.
- RIQUER, Martí (1975): *Los trovadores. Historia literaria y textos*. Barcelona: Planeta.
- RIQUER, Martí de (1951): «Un trovador valenciano: Pedro el Grande de Aragón». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1, p. 273-311.
- RIQUER, Martí de (1973): «Il significato politico del sirventese provenzale». In: BRANCA, Vittore (ed.): *Concetto, storia, miti e immagini del medio evo*. Florència: Sansoni, p. 287-309.

SOLDEVILA, Ferran (1995): *Pere el Gran*. Ed. M. Teresa Ferrer Malloll. Barcelona: IEC.

TAVANI, Giuseppe (2004): *Folquet de Lunel. Le poesie e il Romanzo della vita mondana*. Alessandria : Edizioni dell'Orso.

TRENCHS, Josep; ARAGÓ, Antonio M. (1983): *Las cancellerías de la Corona de Aragón y Mallorca desde Jaime I a la muerte de Juan II*. Saragossa: Cátedra Zurita.

WIERUSZOWSKI, Helène (1971): *Politics and Culture in Medieval Spain and Italy*. Roma: Edizioni di Storia e Letteratura.